

О. І. Чебан,
к. держ.упр.,
докторант ОРІДУ НАДУ,
м. Одеса

ГНОСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОНСТРУКТИВІЗМУ В ОЦІНЮВАННІ

Розглянуто ідеї та зміст конструктивізму як філософського напрямку. Досліджено конструктивістське оцінювання, що ґрунтується на конструктивістській парадигмі. Наголошено, що конструктивістське оцінювання має широкий потенціал щодо дослідження державно-управлінського впливу на соціальні системи.

Ключові слова: конструктивізм, конструктивістське дослідження, оцінювання.

Оцінювання в державному управлінні було започатковано у прикладних соціальних дослідженнях. На відміну від фундаментальних досліджень, оцінювання проводиться для вирішення практичних завдань. Для будь-якого оцінювання мають бути зібрані вагомі данні, відповідні результати повинні бути узагальнені, інтерпретовані, обговорені та підготовлені для подальшого використання.

Конструктивістське оцінювання отримало свій розвиток на початку 1990-х рр. Воно змінює характер оцінювання тим, що стає частиною перевірного процесу, який намагається привести до консенсусу, інформування, формування нових взаємоузгоджених конструкцій.

Сьогодні серед оцінщиків існує загальна згода щодо прийняття релятивістського (антипозитивістського) підходу до визначення дійсності та істини. Замість намагання віднайти абсолют у конструктивістському оцінюванні досліджуються думки тих, хто безпосередньо бере участь у процесі виконання програми і тих, на кого спрямований вплив даної програми. Конструктивізм як один із впливових філософських напрямків набуває сьогодні нових особливостей. Передусім йдеться про спробу спертися на спеціальні науки, в тому числі науки про людину – так у філософському дискурсі з'являються поняття радикального, комунікативного, соціального,

методичного, утопічного, культурального та іншого конструктивізму.

Зміни старих парадигм відбувається коли наукові здобутки вказують на більш відповідне пояснення певних явищ. Оскільки нова парадигма отримає загальне визнання, то стара теорія відтісняється. Концептуальні зміни в суспільних науках мають відміни від природничих наук тому, що в суспільних науках немає послідовних теорій пояснення процесів [1]. Таким чином, концептуальні зміни в цій сфері сприяють прийняттю різноманітних теоретичних моделей і застосування різноманітних припущень про природу людини й призвели, наприклад, до змін парадигм у рамках психології (господарювання біхевіоризму та зміна його на когнітивізм). Конструктивізм – це епістемологічне уявлення про здобуття знань, побудову знань, а не передача знань. Постає питання: яким чином побудувати знання або як визначити істину? В рамках конструктивістських підходів до оцінювального дослідження є низка різноманітних понять характеру знань і будівництва процесу отримання знання.

Розгляду ідей конструктивізму як філософського напрямку та його змісту присвятили свої праці Дж. Келли, Ж. Піаже, А. Шюц, І. Свенсон, Е. Глазерсфельд, К. Адельман. Засновниками ідеї застосування принципів конструктивізму в оцінювальному дослідженні вважають Е. Губу та І. Лінкольна, які запропонували розглядати ідеї конструктивізму в четвертому поколінні оцінювання. Також питання застосування теорій оцінювання розглядали Г. Букерт, Х. Вольман, Х. Дарлієн, В. Моршаков, К. Поллітт, Д. Циганков та ін.

Метою статті є дослідження гносеологічних засад конструктивізму в оцінюванні, визначення головних ідей конструктивізму та ретрансляція їх у принципи оцінювального дослідження.

Конструктивісти наголошують, що тільки за допомогою теорітизації можна зрозуміти світ, що спостерігається; конструкції, що існують не завжди можуть бути виміряні, факти завжди відповідають розробленій теорії, факти і цінності завжди взаємозалежні. У традиціях конструктивізму оцінщики і

зацікавлені сторони завжди знаходяться в центрі процесу дослідження. Оцінщику належить відповідальна, інтерактивна та організуюча роль, він поєднує різноманітні групи зацікавлених сторін з різними уявленнями щодо спільного дослідження та досягнення консенсусу. Оцінщик відіграє ключову роль у визначенні пріоритетів, врахуванні думок і веденні переговорів між зацікавленими сторонами. Зацікавлені сторони часто є найважливішим джерелом даних, вони також можуть надавати додаткову інформацію для обґрунтування позицій у відмінній точці зору.

Конструктивізм, який народився на початку ХІХ ст. (Кант, 1724–1804), сьогодні набув нового значення для досліджень об'єкта різноманітних наук. Це знаходить своє відображення, насамперед, у науках, що досліджують людину та її світосприйняття. Таким чином, у філософському дискурсі з'являються поняття радикального, комунікативного, соціального, методичного, утопічного, культурального та іншого конструктивізму. Сьогодні конструктивізм має своє проблемне поле, методологію, відповідну мову, аргументацію, що заснована на сучасних психологічних, соціологічних, антропологічних, лінгвістичних та нейробіологічних дослідженнях.

Конструктивізм – це різноманітна група теорій, створених у психології, соціології, філософії, які підкреслюють ідею неотражательної, конструктивної природи пізнання, мовну та культурно-історичну обумовленість свідомості, опосередкованість пізнання і розуміння світу індивідуальними конструктами, сформованими в онтогенезі, ідею конструктивного альтернативізму (безлічі способів концептуалізації подій) та плюралізму істини.

Головною ідеєю конструктивізму є уявлення про пізнання як активну побудову образу об'єктів і подій, що пізнаються у свідомості суб'єкта, на відміну від відображення і репрезентації. Як зазначав Дж. Келлі, «події не приходять до нас і не говорять, що і як треба робити, вони просто йдуть своєю чергою. Якщо щось і керує нашими думками і діями, так це створена нами структура (конструкція)» [3]. Ж. Піаже на матеріалі експериментальних досліджень показав, що пізнання припускає редукцію нового дослідного

матеріалу до вже існуючих сенсомоторних і концептуальних структур, сформованих у людини в онтогенезі [4].

Ключовим поняттям конструктивізму є поняття конструкту (категорії, категоризації і т.п.), від якого і походить поняття «конструктивізм». У загальному значенні конструкти – це способи тлумачення світу, своєрідні класифікаційно-оціночні шаблони, які людина створює для передбачення подій і через які він сприймає світ. У більш вузькому операціональному сенсі Дж. Келлі трактував конструкти як індивідуальні біполярні значення («добрий – поганий» і т.п.), в яких ми описуємо/оцінюємо те, що відбувається [3].

У конструктивізмі визнається, як можливість більш-менш адекватної відповідності конструктів (знань) реальності та, як наслідок, можливість більш-менш справжніх знань, теорій, інтерпретацій. Як зазначає А. Щюц, «існують різні способи тлумачення світу. Одні з них безперечно краще, ніж інші. З нашої, людської точки зору, вони краще тому, що сприяють більш ясним і точним прогнозам щодо більшого числа подій. Тому, що абсолютне тлумачення світу нездійсненно, ми змушені будемо задовольнятися низкою послідовних наближень до нього» [5].

Дж. Келлі говорив про конструктивний альтернативізм як філософську позицію, на якій ґрунтується його теорія особистісних конструктів і терапевтична практика: уявленні про те, що завжди можливі альтернативні тлумачення, теорії, конструкти, способи концептуалізації та репрезентації подій [3].

Критерій «хорошого» знання – придатність. Ще одне місце, в якому сходяться різні теорії та напрямки конструктивізму, – уявлення про те, що кінцевим критерієм якості знання є його придатність. Дж. Келлі зазначає, що хоча альтернативні тлумачення завжди доступні, деякі з них безумовно є поганими інструментами [Там само]. Він вводить поняття «діапазон придатності», тобто того простору реального світу, на якому даний конструкт або теорія забезпечує зону корисної дії.

У свою чергу, Е. фон Глазерсфельд говорить про значний крок уперед,

який робить радикальний конструктивізм у порівнянні з традиційною теорією пізнання і когнітивною психологією, вводячи на місце критерію «відповідності» критерій «придатності» (корисності, успішності, життєздатності). Пізнання не розуміється більше як пошук абсолютної (іконічної) відповідності з онтологічної дійсністю, але лише як пошук відповідного, придатного способу дії, що відповідає цілям організму і суб'єкта, що пізнає. «У найзагальнішому вигляді соціальний конструкціонізм підштовхує до питання: що ми виграємо чи втрачаємо від нашого способу життя, який впливає з того чи іншого погляду?» [6].

Як зазначає І. Г. Губа – один із фундаторів четвертого покоління оцінювання на основі конструктивізму, оцінка поряд із дослідженням і аналізом політики є однією з трьох форм наукового дослідження. Ця форма дослідження, в центрі уваги якого лежать певне оцінювання (програми, процесу, особистості та ін.), що визначають «заслугу» та/або «вартість» конструкцій (суджень) про об'єкт оцінювання. Важливість конструкцій зводяться до внутрішньої якості оцінки, незалежно від умов, за яких вона може знайти своє застосування. Вартість конструкцій зводиться до зовнішньої корисності або можливості застосування оцінки в конкретних місцевих умовах [7].

Зміст конструктивістського оцінювання полягає в тому, що форма оцінювання, заснована на припущеннях, повинна дотримуватись конструктивістської парадигми. При цьому конструктивістська парадигма відрізняється від інших парадигм знання, що широко використовуються в науці, мистецтві, релігії та інших сферах. Вона заснована на трьох основних припущеннях – онтологічному, епістемологічному та методологічному.

Основне онтологічне припущення конструктивізму – релятивізм, тобто, людський (семіотичний) сенс рішень, який організує досвід таким чином, щоб зробити його у прийнятній, зрозумілій і пояснювальній формі, є актом конструювання, незалежним від оточуючої дійсності.

Основним епістемологічним припущенням конструктивізму є трансакційний суб'єктивізм, тобто, твердження про «дійсність» і «правду»

залежить виключно від значення множин (інформації) і ступеня складності, що доступний особам, які беруть участь у формуванні даних тверджень.

Основним методологічним припущенням конструктивізму є герменевтичний діалектизм, процес, яким конструкції об'єднують декілька осіб і груп (зацікавлених сторін), спочатку задля виявлення та об'єднання позицій, а потім – зіткнення і протиставлення задля порівняння у складних ситуаціях. Перший з цих процесів має назву герменевтика, а другий – діалектика. Зазначимо, що це методологічне припущення «мовчить» з приводу методів і, зокрема, з питань про кількісні та якісні методи, які можуть бути застосовані в усіх формах оцінювальних запитих.

I. Губа зазначає, що вищезазначене не підходить для змішування і поєднання парадигм у проведенні оцінювання, наприклад, з використанням як наукової (позитивістської), так і конструктивістської позицій в рамках одного дослідження. Це не заклик до «чистоти», він не призначений для того, щоб бути виключенням. Це скоріше обмовка щодо процесу змішування парадигм, який може призвести до відсутності сенсу у висновках [7].

У конструктивістському оцінюванні виділяють дві фази – відкриття та асиміляція.

Фаза відкриття конструктивістського оцінювання являє собою зусилля оцінщика описати, «що відбувається», причому, «ситуація» є предметом оцінювання й одночасно контекстом. Фаза відкриття не є необхідною (або може бути необхідною в мінімальному ступені), якщо існують конструкції або вже сформовано конструкції, пов'язані з оцінюванням. Ці конструкції можуть будуватися на попередній оцінці або проектній пропозиції, тобто існує певна інформація і певний рівень її інтерпретації вже доступний. Існує багато шляхів, за якими на питання фази відкриття можна відповісти, відповідно до запиту оцінщика, місцевих інформаторів і респондентів залежно від конкретних, актуальних і вже існуючих конструкцій.

Фаза відкриття – самостійна семіотична організація, тобто ментальна конструкція. Якщо конструкції, що існували раніше, було взято із зовнішніх

джерел, професійної літератури тощо, треба потурбуватися про визначення їх прагматичної бази. У рамках конструктивізму ці дані розглядаються як перемінні, що можуть трансформуватися залежно від виду конструктора. Використання даних позитивістського оцінювання в рамках конструктивістського підриває суть оцінки. Автори, які публікують результати оцінювальних досліджень на принципах конструктивізму, повинні обґрунтовувати появу ключових понять, таких як узагальнення, об'єктивність, обґрунтованість та інші, що є типовими для позитивізму.

Фаза асиміляції конструктивістського оцінювання представляє зусилля оцінщика щодо впровадження нових «відкриттів» в існуючі конструкції, або ці відкриття має істотні відміни/конфлікт від існуючих конструкцій з наступною їх заміною. Необхідно щоб нові більш інформативні і складні конструкції містили старі і більш нові значення, що можуть пояснити дійсність, демонструють актуальність, модифікованість (відкритість до змін). Відкриття та асиміляція – не обов'язково послідовні процеси, вони можуть накладатися або виконуватися паралельно.

Конструктивістське оцінювання принципово відрізняється від інших форм оцінювання, яких досить багато. Згадаємо еволюцію оцінювання практики: перше покоління зосереджено на вимірюванні, друге – на описі, третє орієнтоване на судження, четверте покоління зосереджено на переговорах (герменевтичний/діалектики). Останнє покоління оцінювання дозволяє уникнути основних проблем відносно перших трьох поколінь: тенденція до менеджеризму, тобто підхід до оцінки, який сприяє точки зору клієнта або донора. Дані положення відображають обмеження щодо можливостей і прав зацікавлених сторін, нездатність пристосувати плюралізм цінностей, надмірну прихильність до наукової (позитивістської) парадигми дослідження.

Конструктивістське оцінювання – достатньо складна модель для адаптації. Проведення конструктивістського оцінювання – трудомісткий, конфронтаційний процес, завжди рекурсивний, який вимагає постійних звітів. Даний дифузійний процес неможливо визначити детально (у формі дизайну),

відповідно дії персоналу і виділення ресурсів відбуваються за інтуїцією. Це вимагає, щоб оцінщик відіграв декілька ролей, які можуть вступати між собою в конфлікт, та відкидає можливість надійних узагальнень і визначення рішень. Разом із тим цілісно орієнтоване бачення – найкращий засіб розвивати життєздатні й прийнятні рішення, виробляти конструкції, що є придатними, демонструють доречність і довготривалу модифікованість. Конструктивістське оцінювання є найбільш реалістичним, соціально й політично чутливим підходом до використання на практиці.

З появою четвертого покоління оцінювання межі й параметри інтересів оцінювання генеруються самими учасниками безпосередньо через перемовини, що витікають з самого процесу оцінювання. Метод базується на припущенні, що дійсність побудована на взаємодії між спостерігачем (оцінщик) і тим, за ким спостерігають (учасники) [8].

Крім того, оцінювання забезпечує заснований на конструктивізмі процес перемовин серед зацікавлених сторін, який відображає:

- спроби допомогти їм досягнути згоди щодо дійсності або визнати невідповідності;
- є освітнім процесом, тобто надає зацікавленим особам можливість включити можливості інших конструкції в їх власні;
- розширення прав і можливостей, тобто весь процес заснований на конструкціях зацікавлених сторін оцінювання.

Думки та інтереси всіх зацікавлених сторін у цьому процесі особливо цінні тому, що на додаток до сприяння розширенню прав і можливостей, внесок зацікавлених сторін допомагає контексту. Основний процес включає: ідентифікацію зацікавлених сторін; вимоги зацікавлених сторін оцінювання, проблеми та занепокоєння з приводу конструкцій; пошук консенсусу серед зацікавлених осіб через обговорення, переговори та обмін.

Фактично в процесі перемовин щодо досягнення консенсусу виникають нові можливості та умови для отримання нових знань. Під час першої фази процесу кожна група зацікавлених сторін піддається сумніву щодо їх

початкових вимог (сприятливі зауваження), проблем (несприятливі зауваження) та питань (сфери потенційних розбіжностей) щодо оцінювання. Побудова оцінювання на основі конструкцій зацікавлених сторін розширяє їх права і можливості та дозволяє зацікавленим сторонам визначати його результат.

Під час другої фази процесу, в якій вимоги, проблеми та пропозиції кожної групи зацікавлених сторін представляються іншим групам. Саме під час другої фази виникають можливості набуття знань. Модель четвертого покоління оцінювання ґрунтується на припущенні, що коли буде надано додаткову інформацію, зацікавлені сторони будуть відкриті для зміни їх власної конструкції, що дозволяє забезпечити консенсус між зацікавленими групами.

Заключна фаза процесу зарезервована для вирішення тих питань, які не досягли консенсусу в групі. Саме на даному етапі групи зацікавлених сторін залучаються до дебатів для досягнення завершального консенсусу. Теоретично загальний консенсус зацікавлених сторін є метою, але з практичної точки зору досягнення не завжди можливо. Р. Лафлін і Ж. Бродбент зазначають: «припущення, що нова інформація буде генерувати зміни в конструкціях, наївне» [9]. Разом із тим, М. Свенсон наполягає, що спільна робота на шляху до консенсусу стає ключовою [10].

Враховуючи фази процесу, слід зазначити, що роль оцінщика стає унікальною. К. Ейдельман зазначає, що в типових релятивістських підходах оцінки оцінщик робить інтерпретації особливих випадків і пов'язує їх з випадками на стадії становлення, робить певні судження про успіх або невдачу діяльності. У четвертому поколінні оцінювання роль оцінщика переміщується від «судді» до «посередника», таким чином вона полегшує уявлення про судження, висновки і рекомендації, що були висловлені учасниками та зацікавленими сторонами [11]. У даному сенсі оцінщик стає співучасником процесу, а не його контролером.

Головною ідеєю запровадження оцінювального дослідження було вирішення практичних завдань. Використання в цьому процесі

конструктивістських підходів надало змогу учасникам формувати нові взаємоузгоджені конструкції. Ключовим поняттям конструктивізму є поняття конструкту – способів тлумачення світу, своєрідні класифікаційно-оціночні шаблони, які людина створює для передбачення подій і через які він сприймає світ. Пізнання більше не розуміється як пошук абсолютної відповідності з онтологічної дійсністю, але розуміється лише як пошук відповідного, придатного способу дії, що відповідає цілям організму і суб'єкта, що пізнає. З появою четвертого покоління оцінювання межі і параметри інтересів оцінювання генерують самими учасниками безпосередньо через перемовини, що витікають з самого процесу оцінювання.

Запровадження конструктивістських підходів до оцінювання стало наслідком сучасного розуміння визначення істини. У процесі перемовин щодо досягнення консенсусу виникають нові можливості і умови для отримання нових знань. Побудова оцінювання на основі конструкцій зацікавлених сторін розширяє їх права і можливості й дозволяє зацікавленим сторонам визначати його результат. Таким чином, конструктивістський підхід до оцінювання розширює можливості визначити дієвість і продуктивність програм, а й створити необхідну т.з. «демократичну цінність» державної інтервенції в різні сфери суспільного життя.

Список використаних джерел:

1. *Thagard P.* Conceptual revolutions / P. Thagard. – Princeton, NJ : Princeton University Press, 1992.
2. *Улановский А. М.* Конструктивизм, радикальный конструктивизм, социальный конструкционизм: мир как интерпретация [Электрон. ресурс] / А. М. Улановский. – Режим доступа : <http://www.hse.ru/data/272/918/1239/Ulanovsky%20Constructivism,%20radical%20constructivism,%20social%20constructionism.pdf>.
3. *Келли Дж.* Теория личности: психология личных конструктов / Дж. Келли. – СПб. : Речь, 2000.
4. *Пиаже Ж.* Генетическая эпистемология / Ж. Пиаже. – 5-е изд. – СПб. : Питер, 2004.
5. *Шюц А.* Избранное: мир, светящийся смыслом / А. Шюц. – М. : РОССПЭН, 2004.
6. *Glaserfeld E.* Radical constructivism: A way of knowing and learning / E. Glaserfeld. – L. : The Falmer Press, 1995.
7. *Guba Egon G.* Guidelines and checklist for constructivist (a.k.a. fourth generation) evaluation / Egon G. Guba, Yvonna S. Lincoln. – Режим доступу : http://dmeforpeace.org/sites/default/files/Guba%20and%20Lincoln_Constructivist%20Evaluation.pdf.

8. *Guba Egon G.* Fourth Generation Evaluation / Egon G. Guba, Yvonna S. Lincoln. – Newbury Park, CA : Sage, 1989.
9. *Laughlin R.* Redesigning Fourth Generation Evaluation: An Evaluation Model for Public-Sector Reforms in the UK? / R. Laughlin, J. Broadbent // *Evaluation* 2(4)/1996. – P. 431–51.
10. *Swenson M.* Using Fourth-Generation Evaluation in Nursing // *Evaluation and the Health Profession*, 14(1)/1991. – P. 79–87.
11. Adelman C. Anything Goes: Evaluation and Relativism / M. Swenson // *Evaluation*, 2(3)/1996. – P. 291–305.

***Cheban A.* Gnoseological bases of constructivism in evaluation.**

The article discusses the ideas and content of constructivism as a philosophical movement. Investigated constructivist evaluation, which is based on a constructivist paradigm. It is noticed that constructivist estimation has wide potential concerning research of influence of social systems.

Key words: constructivism, constructivist research, evaluation.

***Чебан А. И.* Гносеологические основы конструктивизма в оценивании.**

Рассматриваются идеи и содержание конструктивизма как философского направления. Исследуется конструктивистское оценивание, которое основывается на конструктивистской парадигме. Отмечается, что конструктивистское оценивание имеет широкий потенциал относительно исследования государственно-управленческого влияния на социальные системы.

Ключевые слова: конструктивизм, конструктивистское исследование, оценивание.